

Yunus Usta

Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2021, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 178
Siyaset: 7

ISBN 978-625-7471-14-5
Sertifika No: 18188

1. Baskı: İstanbul, 2021

Yazar: Yunus Usta
ORCID: 0000-0002-5352-6247

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Dizi/Kitap Editörü: Nuh Muaz Kapan

Kapak Tasarımı: Mehmed Tanrıkulu

Kapak/Mizanpaj Uygulama: DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Ozalit
(Sertifika No: 20179)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi

Yazar: Yunus Usta Editör: Nuh Muaz Kapan

İstanbul : DBY Yayınları, 2021.

133 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 178) ___ Dizin var

ISBN 978-625-7471-14-5

1- Siyaset Bilimi 2- Gazzâlî 3- Toplum Bilimi

Bu kitap, 2020 Temmuz ayında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalına bağlı yüksek lisans programı kapsamında Doç. Dr. Ateş USLU'nun danışmanlığında savunulan "Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi" başlıklı tez çalışmasının gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Sunuş	9
Önsöz	11
Giriş	13

BİRİNCİ BÖLÜM

Gazzâlî'nin Fikri Hayatının Temelleri	17
1. Gazzâlî'nin Hayatı	17
2. Gazzâlî'nin Çevresi	32
3. Gazzâlî'nin Eserleri	44

İKİNCİ BÖLÜM

Gazzâlî'nin Siyaset Düşüncesi	53
1. Gazzâlî'de İnsan	54
2. Gazzâlî'de Sultanın Olmama Durumu	62
3. Gazzâlî'de Siyaset	69
4. Bozulma Zinciri	73

5. İmamda Bulunması Gereken Özellikler.....	78
6. İmanın Gerekliliği, Seçimi, Azledilmesi	85
7. Gazzâlî’de Sultanın Yetkileri ve Sorumlulukları	91
8. İktidar Sahibinden Uzak Durmak Hakkında	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Gazzâlî’nin Toplum Düşüncesi	107
1. Nasıl Bir Toplum?	107
2. Gazzâlî’de Adalet.....	109
3. Sosyalin Önceliği.....	112
4. Gazzâlî’de Hukukun Amaçları.....	117
Sonuç	121
Kaynakça	125
Dizin	131

Sunuş

Düşünce tarihinde bazı figürler diğerlerinden daha “tartışmalı”dır: Fikirleri, eserleri, ilham kaynakları ve etkileri üzerine çokça çatışan görüş bulunur. Bu tartışmalar kimi zaman söz konusu düşünürlerin eserlerini daha derinlikli bir şekilde anlamamızı sağlar. Platon’un idealar teorisi felsefe tarihçileri arasında uzun yıllardır tartışma konusudur ve bu konuda çatışan, çelişen görüşler bizim bu konuyu yüzeysellikten uzak bir şekilde kavramamızı sağlar. Kimi düşünürler üzerine yapılan tartışmalarda tarafların birbirini pek dinlemediği, sonuçsuz tartışmalardır. Ebû Hamid Gazzâlî düşünce tarihinin tartışmalı figürlerindedir ve ne yazık ki onun eserleri üzerine yapılan tartışmalarda da bu ikinci türden bir tavır kendini göstermektedir. Gazzâlî felsefe tartışmalarını adeta sert bir bıçakla kesip İslam düşüncesini geri dönülmez bir karanlık döneme doğru yönelmiş bir kişi midir, yoksa kelamı felsefileştirip İslam düşüncesinde gerçek anlamda bir “Altın Çağ”ın temellerini atmış olan bir büyük düşünür müdür?

Bir düşünürün eserlerinin mahiyetine dair yorumların bu keskinlikte yapıldığı durumlarda ihtiyacımız olan, konuya titizlik ve mümkünse soğukkanlılıkla, ancak eleştirel bir mesafeyi korumayı da ihmal etmeden yaklaşan araştırmacılarıdır. Yunus Usta, *Gazzâlî’nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi* çalışmasında okuyuculara bu nitelik-

leri taşıyan bir araştırmanın sonuçlarını sunuyor. Yazar, Henri Laoust, Montgomery Watt ve Sabri Orman gibi yazarların Gazzâlî düşüncesi üzerine yapmış oldukları klasikleşmiş çalışmalardan ve güncel literatürde yararlanmakla yetinmiyor, Gazzâlî'nin pek çok eserini de yakın bir okumaya tâbi tutarak geniş kapsamlı bir düşünce tarihi araştırması üzerinden anlatısını kuruyor.

Birincil kaynakların yeniden okunması ve değerlendirilmesi düşünce tarihçiliğinin en temel yöntemidir, ancak tek bir düşünür üzerine yazılan eserlerde araştırmacıların birincil kaynaklarını merkeze aldıkları düşünürün eserleriyle sınırlamalarına sıklıkla rastlanır. Yunus Usta'nın çalışmasının en dikkat çekici yanlarından biri, Gazzâlî'nin eserlerinin yanında Mâverdî ve Cüveynî gibi yazarların kitaplarını da ele alması. Bu yaklaşımıyla Gazzâlî'nin İslam siyaset ve toplum literatürü içindeki özgünlüğünün yanında söz konusu literatürle olan bağlantı ve benzerlikleri üzerine de düşünmeyi sağlıyor, hatta yer yer Thomas Hobbes gibi Batı Avrupa düşünürlerinin fikirleriyle Gazzâlî'nin teorileri arasında karşılaştırmalar yaparak okurları bütünlüklü bir düşünce tarihi okuması yapmaya da davet ve teşvik ediyor.

Bütün bu titiz çalışmanın özgün bir sorunsallaştırmayla tamamlanması da takdire şayan: Yunus Usta, Gazzâlî'nin siyaset ve toplum düşüncesi üzerine ansiklopedik nitelikte bilgi vermekle yetinmeyerek düşünürün yönetici-alim-toplum ilişkilerini ele almak için bütünlüklü bir yaklaşım da öneriyor ve Gazzâlî'nin siyaset ve toplum teorisini “bozulma zinciri” kavramı üzerinden değerlendirmeyi teklif ediyor.

Yunus Usta'nın bu çalışmasının Gazzâlî araştırmalarının yanında genel olarak siyasal ve toplumsal düşünceler alanında yapılan tartışmalara da yeni bir soluk getirmesini ümit ediyorum.

Doç. Dr. Ateş Uslu
İstanbul, 2021

Önsöz

Bu eser “Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi” başlığını taşıyan yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış halidir.

Gazzâlî birçok farklı ilim dalında eserler kaleme almış bir düşünürdür. Eserleri on birinci yüzyılda yazılmış olsa da etkileri günümüze kadar devam etmektedir. Bu kitabın amacı Gazzâlî'nin siyaset ve toplum konuları ile ilgili düşüncelerini açıklamaktır. Bu doğrultuda Gazzâlî'nin hayatını anlatan eserler incelenmiştir. Ana ve yardımcı kaynaklar tetkik edilmiştir. Dönemi tüm boyutlarıyla görebilmek için Selçuklu Devleti tarihi üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Gazzâlî'nin fikirleri ilim adamlarının değerini göstermesi bakımından önemlidir. Onun zihnindeki ilim adamı bu dünyayı değil ahireti önceleyen, bunu hayatına tatbik eden ve bu sayede dünyalık peşinde koşmayan kişidir. Makam ve mevki hirsında olmayan bu âlimlerin misyonu doğru yolu göstermektir. Âlimler doğru yolu gösterirken halktan uzak bir konumda değil dünyalık zevklerden uzak bir konumda bulunur.

Gazzâlî düşüncesinde “Bozulma zinciri” adını verdiğimiz bir yapı mevcuttur. Bu yapıya göre âlimler bozulursa sultan, sultan bozulursa da halk bozulur ve neticede toplum bütün olarak bozulur. Âlimler bu zincirin halkalarından ilk kısmında konuşlandırılmıştır. Gazzâlî âlimlere böyle büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Âlimler dünyalık peşinde koşmamalı, ahireti düşünüp ihtiyatlı davranmalı ve bozulmaya sebep olmamalıdır.

Gazzâlî düşüncesinde bozulma durumuna karşılık olarak bir düzelme durumu da mevcuttur. Bu düzelme durumu önce insanın iç dünyasında başlar. Önce insan kendi içgüdülerine iktidar olmalıdır; kendi düzeldikten sonra başkalarını düzeltmeye çalışmalıdır. Bir silsile halinde bu düzelme durumu yine tüm topluma yayılır.

Âlimler, Gazzâlî düşüncesinde devlet başkanından bağımsız bir pozisyonda yer alır. Âlimler sultanın boyunduruğuna girmemeli ona hoş görünmek için taviz vermemelidir. İnsanların hem iç hem de dış dünyalarına hükmedebilmek açısından âlimler ve devlet başkanı işleri beraber yürütmelidir. Bu durum gerçekleştiğinde insanlar bir arada, can ve mal güvenliğine sahip bir şekilde bulunabileceklerdir.

Gazzâlî, İslam düşüncesinde çok önemli bir mevkiye bulunmaktadır. Siyaset bilimi alanında ise kendisi hakkında yazılmış çok az çalışma mevcuttur. Gazzâlî ayrıca birçok farklı düşünürü de etkilemiş bir fikir insanıdır.

Bu yazım sırasında beni yalnız bırakmayan herkese minnetlerimi arz ediyorum. Bu kitabın İslam siyaset düşüncesi çalışmalarına katkı sağlayacağını inanıyorum.

Bu eserin yazımında çalışmayı ayrıntıları ile inceleyip yapıcı eleştirileri ve düzeltmeleri ile bana destek olup liyakatli bir yapıt ortaya çıkarmam için çalışan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Ateş USLU'ya çok teşekkür ederim. Çalışmayı detaylı inceleyip çeşitli eleştiriler yapan ve düşünceleri ile bana yol gösteren Prof. Dr. Adem ESEN'e şükranlarımı sunarım. Eleştirileri ve yorumlarıyla yazıma katkı sunan Dr. Öğr. Üyesi Burak KOÇAK'a ve eserin yazımında fikri desteklerine başvurduğum saygıdeğer hocalarıma da teşekkür ederim.

Maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, daima yanımda olduklarını bildiğim değerli anneme, babama ve kardeşime bana bu yolda her zaman güvendikleri için sonsuz minnetlerimi sunuyorum.

Yunus Usta
İstanbul, 2021

Kaynakça

- Akgül, Abdullah: "Gazzâlî'nin Ontolojisinde İnsan" **Social Sciences Studies Journal**, C.4, S.22, 2018, s. 3718-3727.
- Ak, Uğur & Ak, Esmâ: "Gazzâlî'nin Düşünce Yapısında Din-Devlet İlişkisi", **I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı**, Ed. Mehmet Akıncı, Gökçe Nur Şafak, Aksaray, 2016, s.161-170.
- Akbal, İsmail & Küçükaslan, Zehra: "Gazzâlî'nin Siyasi Düşüncesinde Devlet, Devlet Adamı ve Bürokrasi Meselesi", **I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı**, ed. Mehmet Akıncı, Gökçe Nur Şafak, Aksaray, 2016, s. 139-216.
- Avcı, Casim: "Nâsihatü'l-Mülûk" **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihatul-muluk--gazzali>, 20.01.2020.
- Barthold, Wilhelm: **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Çev. Fuad Köprülü, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- Bayındır, Abdullah: "Sultan Sencer (Sancar) Dönemi (1119-1157) Selçuklularda Taht Mücadeleleri", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16 S.1, s.115 – 128.
- Black, Antony: **Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi**, Çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitapevi, 2010.
- Brockelmann, Carl: **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Corbin, Henry: **İslam Felsefesi Tarihi**, Çev. Hüseyin Hatemi, C.I, İstanbul, İletişim yayınları, 2017.
- Cüveynî: **el-Giyasi İslam'da Başkanlık Sistemi**, Çev. Abdullah Ünal, İstanbul, Mevsimler Kitap, 2016.

- Çağrıncı, Mustafa: “Gazzâlî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali>, 4 Aralık 2019.
- Çetin, Osman: “Horosan” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/horasan>, 15.01.2020.
- Çift, Salih: “Yahya b. Muâz” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahya-b-muaz>, 10.02.2020.
- Demirkent, Işın: “Haçlılar” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar>, 10.01.2020.
- Diñer, Ömer: **Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017.
- Diñer, Ömer: **Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksek Siyasi Düşünce**, Ed. Özgür Kavak, İstanbul, Klasik Yayınları, 2018.
- ed-Dîb, Abdülazîm Mahmûd: “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuveyni-imamul-haremeyn>, 6 Aralık 2019.
- el-Ensârî, Abdülhamîd İsmail: “Ehlü'l-Hal ve'l-Akd”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehlul-hal-vel-akd>, 09.06.2020.
- el-Yakûbî, Şeyh Muhammed: **Gazzâlî'nin Mektupları**, Çev: Merve Kelebek, İstanbul, İnkılap yayınları, 2017.
- Erek, İlim Esra: “Gazalî'nin Descartes'a Olası Etkileri Üzerine”, **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, C.10 S.2, 2017, s. 111-126.
- Gazzâlî: **Bâtınlığın İyüzü (Fedâihu'l-Bâtıniyye/ El-Mustazherî)**, Çev. Avni İlhan, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Gazzâlî. **Dinde Kırk Prensip**, Çev. Abdulhalık Duran, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2004.
- Gazzâlî: **el-Münkız Mine'd-Dalal**, Çev. Onur Şenyurt, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2019.
- Gazzâlî: **Fâtihatul- Ulûm (İlimlere Giriş)**, Çev. Halit Zavalsız, İstanbul, Bilsam Yayınları, 2015.
- Gazzâlî: **Esmâü-l Hüsnâ Şerhi**, Çev. M. Ferşat, y.y. Ferşat Yayınları. 2005.
- Gazzâlî: **Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıdu'l-Felasife)** Çev. Cemaleddin Erdemci, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- Gazzâlî: **İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn**, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, İstanbul, Çelik Yayınevi, 2017.
- Gazzâlî: **İtikadda Orta Yol**, Çev. Osman Demir, İstanbul, Klasik Yayınları, 2018.

- Gazzâlî: **Kırk Esas**, Çev. Yaman Arkan, İstanbul, Eskin Matbaası, 1970.
- Gazzâlî: **Kimya-i Saâdet**, Çev. Ali Arslan, İstanbul, Arslan Yayınları, 1976.
- Gazzâlî: **Mî'yarü'l İlm (İlmin Ölçütü)**, Çev. Ali Durusoy, Hasan Hacak, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Gazzâlî: **Mizanü'l Amel Amellerin Ölçüsü**, Çev. Remzi Barışık, Ankara, Kılıçaslan Yayınevi, 1970.
- Gazzâlî: **Mustasfa: İslâm Hukukunun Kaynakları**, Çev. H. Yunus Apaydın, İstanbul, Klasik Yayınları, 2019.
- Gazzâlî: **Tehâfütü'l-Felâsife: Filozofların Tutarsızlığı (Eleştirmeli Metin-Çeviri)**, Çev. Mahmut Kaya, Hüseyin Sarıoğlu, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Gölcük, Şerafettin: “el-İktisâd fi'l-İ'tikâd” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-iktisad-fil-itikad>, 20.01.2020.
- Hartmann, Angelika: “Muktedî-Biemrillâh” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktedi-biemrillah>, 15.01.2020.
- İlhan, Avni: “Bâtıniyye” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/batiniyye>, 10 Aralık 2019.
- İmam Şafîi: **el-Fıkhu'l-Ekber fi İlmi Usûlî'd-Dîn** Çev. Hamdi Gündoğar, İstanbul, Beyan Yayınları, 2016.
- İnalçık, Halil: **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2005.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötügen Yayınları, Nisan 2016.
- Kahraman, Abdullah: “Tâvûs b. Keysân” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/tavus-b-keysan>, 20.03.2020.
- Kaya, Mahmut: “Meşşâiyye” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/messaiyye>, 16.01.2020.
- Kaya, Mahmut: “Tehâfütü'l-Felâsife” **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehafutul-felasife>, 15.01.2020.
- Kur'an-ı Kerim
- Kurtuluş, Zerrin: **İslâm Düşüncesinin Siyasal Ufku Siyaset Sorunu Açısından Din-Felsefe İlişkileri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Kuşpınar, Bilal: “Adalet Kavramı Konusunda Gazzâlî, İbn Arâbî ve Mevlânâ'nın Görüşlerinin Analizi”, Çev. Ayşe Yaşar Ümütlü, **Beytulhikme An International Journal of Philosophy**, C.7, S.2, s. 303-328.

- Laoust, Henry: **Gazzâlî'nin Siyaset Anlayışı**, Çev. Rıza Katı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2016.
- Lapidus, Ira M.: **İslâm Toplamları Tarihi**, Çev. Yasin Aktay, İstanbul, C. I, İletişim Yayınları, 2005.
- Maverdi: **el-Ahkâmü's-Sultaniyye**, Çev. Ali Şafak, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1976.
- Merçil, Erdoğan: "Büveyhiler", **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler>, 05.01.2020.
- Numanî, Allame Şibli: **İslâmın Fikir Kılıcı Gazzâlî'nin Bütün Cepheleri ile Hayatı ve Eserleri**, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, Baytan Kitapevi, 1972.
- Ocak, Ahmet: "Bir Terör Örgütü Olarak 'Bâtınlık' ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri" **Dini Araştırmalar**, C.7 S.20, 2004 s.163-168, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/pub/da/issue/4457/61431>, 15.01.2020.
- Orman, Sabri: **Gazâlî Biyografisi, Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, İhya Hareketi, Etkisi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2013.
- Orman, Sabri: **Gazali, Adalet ve Sosyal adalet**, İstanbul, İktisat Yayınları, 2018.
- Orman, Sabri: **Gazâlî'nin İktisat Felsefesi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1984.
- Ormsby, Eric: **Gazâlî: İslâm'ın Dirilişi**, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.
- Öğün Bezer, Gülay: "Terken Hatun", **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/terken-hatun>, 15.01.2020.
- Öngül, Ali: **Büyük Selçuklular**, İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Çamlıca Basım Yayın, 2016.
- Özaydın, Abdülkerim: "Nizâmiye Medresesi", **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-medresesi>, 10 Aralık 2019.
- Özdemir, Mehmet: "Endülüs", **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>, 03.01.2020.
- Özdemir, Mehmet Nadir: "Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2008, S.24 s. 315-367.

- Rosenthal, Erwin I.J.: **Ortaçağ'da İslâm Siyasal Düşüncesi**, Çev. Ali Çaksu, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.
- Sevim, Ali & Merçil, Erdoğan: **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Sherwani, Haroon Khan: "Gazzâlî'ye Göre Nazari ve Tatbiki Siyaset" Çev. H. G. Yurdaydın, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.4, S.3, 1955, s. 21-38.
- Şerif, Mian Muhammed: **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, Ed. İsmail Taşpınar, İstanbul, İnsan yayınları, 2017.
- Şerif, Muhammed Celal: **Neş'etü'l-Fikri's-Siyasi ve Tedavvüratü fi'l-İslam (İslam'da Siyasi Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi)**, Beyrut, Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1990.
- Taplamacıoğlu, Mehmet: "Bazı İslam Bilginlerinin Toplum Görüşleri" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.01, 1964.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü: "Halil b. Ahmed" **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-b-ahmed>, 10.02.2020.
- Turan, Osman: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman: "Vera" **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/vera>, 20.02.2020.
- Watt, Montgomery: **İslamı Tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelâmı**, Ankara, Ankara üniversitesi Basımevi, 1968.
- Watt, Montgomery: **Müslüman Aydın: Gazâlî Hakkında Bir Araştırma** Çev. Hanifi Özcan İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Yazar, Nurullah: "Gazzâlî'nin Nasihatü'l-Mülûk Adlı Eserinde Hükümdarlık Teorisi" **I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı**, ed. Mehmet Akıncı, Gökçe Nur Şafak, Aksaray, 2016, s.149-160.
- Yiğit, İsmail: "Murâbitlar", **TDV İslam Ansiklopedisi** (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/murabitlar>, 03.01.2020.
- Yücedoğru, Hatice Kübra & Bilgin, Vejdi: "Onbirinci Yüzyılda Siyasal Gerçeklik ve İslâm Siyaset Düşüncesine Etkisi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.17, S.2, 2008, s. 729-746.
- Zerrinkub, Hüseyin: **Medreseden Kaçış**, Çev. Hikmet Soylu, İstanbul, Anka Yayınları, 2001.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

Dizin

A

Abbasi Devleti 13, 20, 33, 34, 38,
82, 128
adalet 93, 96, 109, 112, 114, 116,
118, 127, 128
Aden 37
Alp Arslan 35, 36
Altın Çağ 9

B

Bağdat 19, 21, 22, 23, 24, 26, 31,
34, 35, 36, 37, 39, 41, 48, 49
Bağdat Nizâmiyesi 37
Batı Avrupa 10
bâtınlık 20, 25, 40
belagat 19, 20
Belagat 20
Berkyaruk 23, 38, 40, 41, 43, 44
Boğaziçi 37
bozulma zinciri 15, 16, 30, 51, 105
Bozulma zinciri 11, 73, 119
Bozulma Zinciri 73
Büveyhiler 33, 34, 35, 128

C-Ç

Corbin, Henry 14, 18, 125
Cüveynî 10, 18, 19, 36, 79, 81, 125,
126
Çin 37

D

Dinçer, Ömer 20, 50, 80, 126

E

el-Fıkhü'l-Ekber fi İlmi Usûli'd-Dîn
81, 127
el-Giyasi 79, 81, 82, 87, 88, 125
el-İktisâd fi'l-İ-Tikâd 49, 53, 127
el-Münkız 13, 17, 18, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 31, 42, 43, 46, 50,
70, 126
Emevî Devleti 32
Eş'arî 13, 21, 81, 88
Esmâü-l-Hüsnâ Şerhi 109

F

Fedâihu'l-Bâtıniyye 13, 23, 38, 40,
48, 53, 62, 65, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 86, 87, 88, 126

H

Haçlılar 42, 126
Hanefî 21
Henri Laoust 10, 13, 18, 21, 22, 38,
39, 42, 83, 92, 128
Horasan 33, 36, 44
Hüccetü'l-İslâm 13
hukuk 63, 110, 118
Hukuk 93, 127
Hz. İbrahim 27, 105

I-İ

III. Abdurrahman 32
Irak 33
İbn Hişam 32, 101, 102, 103, 104
İhyâ 13, 30, 49, 50, 53, 54, 55, 56,
58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 69,
70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
89, 91, 94, 99, 100, 101, 102, 104,
107, 108, 109, 110, 112, 113, 114,
115, 117, 118, 122, 123, 126
İktidar 96, 98
İmamda Bulunması Gereken Özel-
likler 78
İmamın Gerekliliği 85
İmam Şâfiî 36, 81
İran 13, 33, 93

K

Kafesoğlu, İbrahim 14, 35, 127
Kafkaslar 37
Kimyâ-yı Sa'âdet 13, 53, 54, 92

Kudüs 27, 42
Kündürî 35, 36
Kur'an-ı Kerim 21
Kuşeyrî 36

L

Laoust, Henry 13, 18, 21, 22, 38,
39, 42, 83, 92, 128

M

Makâşidü'l-Felâsife 45, 46
Malazgirt Zaferi 36
Maturidi 21
Maverdi 79, 81, 82, 87, 128
Mâverdî 10
Melikşah 20, 22, 23, 24, 36, 37,
38, 39
Mezopotomya 33
Mizanü'l-Amel 13, 70, 71, 110,
111, 113, 127
Mısır 33, 85
Montgomery Watt 10, 31, 34, 129
Muhammed Tapar 38, 41, 44, 49,
92
Musul 33

N

Nasihatü'l-Mülük 49, 53
Nizamiye Medreseleri 13, 18, 19,
20, 21, 27, 39, 43
Nizâmülmülk 19, 20, 21, 22, 23,
24, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 70,
83, 89, 90, 119
Numanî 21, 26, 31, 33, 70, 128

O

Ocak, Ahmet 22, 43, 128

Orman, Sabri 13, 23, 33, 109, 112,
114, 118, 128
Ormsby, Eric 19, 31, 128

R

Rosenthal, Franz 14, 82, 90, 129

S-Ş

Sabri Orman 10, 13, 23, 33, 109,
112, 114, 118
Selçuklu Devleti 11, 13, 14, 20, 22,
23, 32, 35, 36, 37, 38, 44, 49, 79,
87, 91, 127, 128, 129
Sencer 38, 41, 44, 50, 96, 104, 105,
125
Siyasetnâme 20, 37, 43, 89, 119
Subki 33
Sünnî 21
Suriye 33
Şâfiî 13, 21, 36, 81
Şerif, Muhammed 14, 45, 65, 70,
129
Şii 21, 35

T

Tabakat 33
tasavvuf 19, 26, 27, 29, 43, 94
Tehâfütü'l-Felâsife 13, 45, 46, 47,
48, 127
Terken Hatun 23, 37, 38, 39, 40,
128
Turan, Osman 14, 23, 35, 37, 39,
40, 41, 44, 129

U

ulema 76
Ulema 76

Y

Yemen 37
Yunan 20
Yusuf b. Taşfin 32, 33

Z

Zâhid 94, 114
Zerrin Kurtoğlu 71

Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi

Ebü Hamid Gazzâlî düşünce tarihinin tartışmalı figürlerindedir. Gazzâlî felsefe tartışmalarını adeta sert bir bıçakla kesip İslam düşüncesini geri dönülmez bir karanlık döneme doğru yöneltmiş bir kişi midir, yoksa kelâmî felsefileştirip İslam düşüncesinde gerçek anlamda bir "Altın Çağ"ın temellerini atmış olan bir büyük düşünür müdür?

Bir düşünürün eserlerinin mahiyetine dair yorumların bu keskinlikte yapıldığı durumlarda ihtiyacımız olan, konuya titizlik ve mümkünse soğukkanlılıkla, ancak eleştirel bir mesafeyi korumayı da ihmal etmeden yaklaşan araştırmacılarıdır. Yunus Usta, Gazzâlî'nin Siyaset ve Toplum Düşüncesi çalışmasında okuyuculara bu nitelikleri taşıyan bir araştırmanın sonuçlarını sunuyor.

Bütün bu titiz çalışmanın özgün bir sorunsallaştırmayla tamamlanması da takdire şayan: Yunus Usta, Gazzâlî'nin siyaset ve toplum düşüncesi üzerine ansiklopedik nitelikte bilgi vermekle yetinmeyerek düşünürün yönetici-alim-toplum ilişkilerini ele almak için bütünlüklü bir yaklaşım da öneriyor ve Gazzâlî'nin siyaset ve toplum teorisini "bozulma zinciri" kavramı üzerinden değerlendirmeyi teklif ediyor.

Doç. Dr. Ateş Uslu
İstanbul Üniversitesi

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-7471-14-5

9 786257 471145